

Izabela Motowilczuk

magister administracji, były wieloletni inspektor kontroli gospodarki finansowej w regionalnej izbie obrachunkowej, autor licznych publikacji z zakresu finansów i rachunkowości jednostek sektora publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem samorządowych jednostek organizacyjnych

Odpisy aktualizujące należności

Wstęp

Każda jednostka sektora finansów publicznych ma **obowiązek wyceniania należności** na dzień bilansowy w kwocie wymaganej zapłaty **z zachowaniem zasady ostrożności**. Oznacza to, że jednostka musi ocenić możliwość faktycznego odzyskania należności figurujących w jej księgach rachunkowych. Kwoty należności zagrożonych nieściągalnością trzeba skorygować do wartości odzyskiwalnej przez dokonanie odpisów aktualizujących. Tę urealnioną kwotę podaje się w sprawozdaniu finansowym. Stanowi ona istotną informację dla kierownictwa jednostki i odbiorców sprawozdania. Pozwala na prawidłową ocenę sytuacji majątkowej i finansowej jednostki. Dokonanie odpisu aktualizującego wartość należności nie oznacza, że jednostka rezygnuje i nie będzie już dochodziła swoich należności.

Prawidłowe przeprowadzenie aktualizacji należności jest szczególnie istotne w tym roku ze względu na kryzys gospodarczy wywołany epidemią COVID-19. Tylko aktualizacja przeprowadzona zgodnie ze wszystkimi jej regułami pozwoli na prawidłową ocenę spadku dochodów (przychodów) w 2021 r. i latach kolejnych. A to jest podstawą planowania poziomu dochodów i wydatków (przychodów i rozchodów) jednostek sektora publicznego i wdrażania adekwatnych działań racjonalizujących finanse publiczne w tym trudnym czasie.

Mimo że ustalenie kwot należności, które są możliwe do uzyskania, jest tak istotne, w sektorze publicznym **aktualizacja należności jest wciąż tematem problematycznym**. Większość jednostek należących do tego sektora albo nie przeprowadza jej wcale, albo robi to nieprawidłowo. Najczęściej kontrolujący stwierdzają błędy polegające na naliczaniu odpisów aktualizujących:

- wyłącznie od kwot należności ubocznych do pełnej ich kwoty przypisanej w danym roku,
- metodą grupową – od wszystkich należności, zamiast tylko od należności masowych,
- tylko od należności w wysokich kwotach, metodą indywidualną, pomijając zupełnie aktualizację należności masowych.

Poza tym powszechne zaniechanie prowadzenia ewidencji pomocniczej w zakresie odpisów aktualizujących według dłużników powoduje, że jednostki w ogóle nie ujmują w księgach rachunkowych operacji podwyższenia, odwrócenia i usunięcia odpisów aktualizujących. Zamiast tego corocznie pod datą 31 grudnia wyksięgowują pełną kwotę odpisów aktualizujących wprowadzoną w roku poprzednim i zastępują ją kwotą ustaloną w roku bieżącym.

Obowiązek aktualizacji należności spoczywa na głównym księgowym i komórce księgowości. Związane z tym czynności trzeba wykonywać rokrocznie w pierwszym kwartale roku następującego po roku obrotowym, za który jest sporządzane sprawozdanie finansowe. Ponieważ w okresie tym następuje największa kumulacja prac związanych z prowadzeniem rachunkowości jednostki (inventaryzacja, wycena aktywów i pasywów, zamknięcie ksiąg rachunkowych i sporządzenie sprawozdania finansowego), ważne, aby proces ten przebiegał sprawnie, a jego wyniki były miarodajne. W tym celu w jednostkach warto **wdrożyć procedury prowadzące pracowników – krok po kroku – przez cały proces składający się na wycenę bilansową należności.** Procedury takie zostały przedstawione w e-booku w poszczególnych rozdziałach. Ich wykonanie w podanej kolejności zapewni prawidłowe wypełnienie obowiązków związanych z aktualizacją należności we wszystkich rodzajach jednostek sektora publicznego – niezależnie od ich wielkości czy rodzaju i kwot pobieranych należności.

Z opracowania można się dowiedzieć m.in.:

- jakie należności trzeba aktualizować,
- z jaką częstotliwością i w jakim terminie należy przeprowadzać aktualizację należności,
- kto odpowiada za wykonywanie i nadzorowanie prac w tym zakresie,
- na czym polega aktualizacja należności metodą indywidualną i grupową,
- jak stosować przepisy uor w zakresie ustalania wielkości odpisów aktualizujących dłużników postawionych w stan likwidacji, upadłości czy objętych postępowaniem restrukturyzacyjnym, a także dłużników kwestionujących należności czy zalegających z ich zapłatą,
- w jakich warunkach jest wymagane podwyższenie odpisów aktualizujących ich odwrócenie lub cofnięcie,
- jak należy prowadzić ewidencję syntetyczną i pomocniczą odpisów aktualizujących należności.

Poszczególne zagadnienia zostały **zilustrowane licznymi przykładami** z praktyki jednostek sektora publicznego. Wśród nich znalazły się także **odpowiedzi na pytania** zadawane w mediach społecznościowych dedykowanych służbom księgowym. Poza tym w e-booku przedstawiono **wzór postanowień polityki rachunkowości dotyczący zasad przeprowadzania, dokumentowania i ewidencji aktualizacji należności.**

1. Wycena należności – zasady ogólne

Należności dla celów ich ujmowania w ewidencji księgowej są definiowane jako uprawnienia jednostki, powstałe w wyniku przeszłych działań, do otrzymania od innych podmiotów określonych świadczeń o wiarygodnie określonej wartości (art. 3 ust. 1 pkt 12 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości; dalej: uor). Zalicza się je do aktywów jednostek.

W ewidencji księgowej jednostek zobowiązanych do stosowania uor **należności ujmuje się od chwili ich powstania do momentu ostatecznej likwidacji**. Jeśli powstanie należności ma miejsce w innym roku bilansowym niż jej likwidacja, to na koniec roku bilansowego przypadającego między tymi zdarzeniami **jednostki muszą wyceniać należności w celu sporządzenia sprawozdania finansowego**.

Należności na potrzeby ujęcia w księgach rachunkowych **wycenia się według stanu na dzień:**

- **powstania,**
- **likwidacji,**
- **bilansowy.**

Każda z tych wycen odbywa się na innych zasadach, ustalonych w uor.

1.1. Wycena należności na dzień powstania i likwidacji

Na dzień powstania i likwidacji należności **wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty**.

Kwota wymaganej zapłaty na dzień powstania należności jest równa wartości nominalnej należności wskazanej w dokumentach źródłowych (fakturach, rachunkach, notach obciążeniowych, deklaracjach oraz decyzjach podatkowych i administracyjnych, wyrokach sądowych, ugodach zawieranych przed komisjami arbitrażowymi itp.). Należności ustalone w walucie polskiej ujmuje się **w walucie polskiej**. Natomiast należności ustalone w walutach obcych ujmuje się w księgach rachunkowych **w walucie obcej i w walucie polskiej** (art. 23 ust. 3 uor). Przeliczenie z waluty obcej na polską następuje według średniego kursu ogłoszonego dla danej waluty przez NBP z dnia poprzedzającego dzień powstania należności (art. 30 ust. 2 pkt 2 uor).

Kwotę wymaganej zapłaty na dzień likwidacji należności ustala się dla należności:

- niewymagalnych i wymagalnych opłaconych w terminie – w wartości nominalnej,
- wymagalnych opłaconych po terminie – w wartości nominalnej powiększonej o należne jednostce kwoty uboczne.

Wartość nominalna należności na dzień likwidacji to wartość nominalna, w jakiej należność była ujęta w księgach rachunkowych na dzień jej powstania, skorygowana o zwiększenia i zmniejszenia, do których doszło między dniem powstania a dniem likwidacji należności. Zwiększenia i zmniejszenia następują na skutek zdarzeń gospodarczych podanych w **tabeli 1**.

Tabela 1. Zdarzenia gospodarcze powodujące zwiększenia i zmniejszenia należności między dniem ich powstania a dniem likwidacji

Należności cywilnoprawne		Należności publicznoprawne	
Udzielenie rabatów – zmniejszenie	↓	Korekta decyzji lub deklaracji na skutek zmian w podstawach opodatkowania lub w wyniku sprostowania błędów – zmniejszenie lub zwiększenie	↓ ↑

Uznanie reklamacji – zmniejszenie	↓	Częściowa spłata – zmniejszenie	↓
Skorygowanie błędów w obliczeniu należności i/lub kwot udzielonych rabatów (korekta faktury lub rachunku) – zmniejszenie lub zwiększenie	↓ ↑	Częściowe potrącenia (kompensaty) – zmniejszenie	↓
Częściowa spłata – zmniejszenie	↓	Częściowe umorzenie – zmniejszenie	↓
Częściowe potrącenia (kompensaty) – zmniejszenie	↓	Częściowe przedawnienie – zmniejszenie	↓
Częściowe umorzenie – zmniejszenie	↓	Doliczenie kwot ubocznych (odsetek za zwłokę, opłat prolongacyjnych, kosztów dochodzenia przymusowego zapłaty należności) – zwiększenie	↑
Częściowe przedawnienie – zmniejszenie	↓		
Doliczenie kwot ubocznych (odsetek za zwłokę z k.c. lub za opóźnienia w transakcjach handlowych, rekompensaty na koszty dochodzenia należności z transakcji handlowych, zasądzonych kosztów dochodzenia należności na drodze sądowej) – zwiększenie	↑		

Należności w walutach obcych przelicza się na walutę polską na dzień przeprowadzenia tych transakcji (art. 30 ust. 2 uor) po kursie:

- faktycznie zastosowanym albo
- średnim ogłoszonym dla danej waluty przez NBP z dnia poprzedzającego ten dzień – jeśli nie jest zasadne zastosowanie kursu faktycznego z dnia operacji.

Rozliczenie (uregulowanie) należności powoduje ich wygaśnięcie. Oznacza to wyłączenie (wysięgowanie) z ksiąg rachunkowych jednostki.

1.2. Wycena należności na dzień bilansowy

Należności niespłacone na dzień bilansowy **wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty z zachowaniem zasady ostrożności** (art. 28 ust. 1 pkt 7 uor).

Kwota wymaganej zapłaty jest ustalana analogicznie jak w przypadku wyceny należności na dzień ich likwidacji. Z tym że wycena następuje dla należności niespłaconych według stanu na ostatni dzień roku obrotowego. Należności wyrażone w walutach obcych **wycenia się w tych walutach**. Następnie ich wartość przelicza się na walutę polską według średniego kursu ogłoszonego dla danej waluty obcej przez NBP, na dzień bilansowy (art. 30 ust. 1 pkt 1 uor).

Oprócz tego stosuje się również **zasadę ostrożnej wyceny**, wyrażoną w art. 7 ust. 1 uor. W odniesieniu do wyceny należności zasada ostrożności oznacza urealnienie ich wysokości z uwzględnieniem stopnia prawdopodobieństwa ich zapłaty przez dłużników.

W ewidencji księgowej urealnienia wartości należności dokonuje się za pomocą odpisu aktualizującego należności. Odpis odpowiada kwocie należności, których spłata nie została w żaden sposób zabezpieczona, a ryzyko ich nieściągalności jest znaczne. W przypadku należności wyrażonych w walutach obcych odpisy aktualizujące wycenia się w tych walutach. Następnie ich wartość przelicza się na walutę polską według średniego kursu ogłoszonego dla danej waluty obcej przez NBP na dzień bilansowy (art. 30 ust. 1 pkt 1 uor).